

Dichters & Denkers

Van links naar rechts: Jeanne Roos, door J.D. Noske, 1951; Mathilde Willink, door Studio Harry Pot, ongedateerd; Fiep Westendorp in Venetië (boven), door onbekende fotograaf, 1939; Haya van Someren-Downer, door Henk Hilterman, 1965; Nora Salomons, door Ger Dijkstra, ongedateerd

Superpoezen, of: Het zijn net mensen

Een nieuwe vrouwenencyclopedie lijkt een ouderwetse behoefte aan heldinnen te willen reanimeren, maar het boek van Els Kloek richt zich op de feiten en vermijdt waardeoordelen. **Door Marja Pruis**

Het lijkt op het oog zoiets ouderwets: een boek van meer dan 1550 bladzijden waarin korte levensbeschrijvingen zijn opgenomen van zo'n duizend vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis, van de middeleeuwse mystica Hadewijch tot aan 'onze' Hella S. Haasse. Ouderwets vanwege het encyclopedische karakter – al dat papier – maar ook vanwege de invalshoek. Vrouwen. Is dat niet een te grove categorie anno 2013?

ELS KLOEK (RED.)
1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis
Van Tilt,
1556 blz., € 39,50
(tot 14 mei,
daarna € 49,50)

Ik heb het voor de zekerheid nog even opgezocht, maar inderdaad: boekwinkel Savannah Bay in Utrecht heet al sinds enige tijd een 'bijzondere' boekwinkel, en niet meer een vrouwenboekhandel. Xantippe aan de Prinsen-

gracht in Amsterdam heet Xantippe Unlimited: een 'algemene literaire boekhandel', met als specialisme 'vrouwenboeken'. Natuurlijk. Het zijn veranderingen die volkomen stroken met ook mijn veranderde inzichten, en het idee dat een basale inhaalslag inmiddels wel geleverd is. En dan nu toch dit mega-werk, gepaard gaande met een tentoonstelling die de vroegere behoefte aan heldinnen en rolmodellen tamelijk probleemloos lijkt te willen reanimeren.

Samenstelster Els Kloek, die een paar jaar geleden een meeslepende geschiedenis van de Nederlandse huisvrouw publiceerde, is in haar inleiding duidelijk over de motieven om zoiets als dit te maken. 'Het bereiken van gelijkheid is een illusie,' luidt haar ferme openingszin. 'Het vinden van de waarheid ook.' Desalniettemin, vervolgt ze, zal de mensheid zich altijd moeten inspannen voor meer gelijkheid, zoals de wetenschap erop uit zal moeten zijn de waarheid te achterhalen. In heldere snelle trekken schetst ze de opkomst van vrouwengeschiedenis in de jaren zeventig vorige eeuw, die in reactie op de gevestigde geschiedschrijving zich richtte op

vooral 'gewone' vrouwen. 'Dat kan interessant inzichten opleveren,' aldus Kloek, 'maar o den duur vond ik die benadering niet bevredigend. Als "vrouwengeschiedenis" een legitieme inhaalmanoeuvre is en vrouwen inderdaad een plaats in de geschiedschrijving moeten krijgen dan hebben ze óók recht op individualiteit.'

Het bracht haar op het idee van een biografisch woordenboek van vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis, waaruit onontkoombaar duidelijk zou worden dat vrouwen net mensen zijn: zo onderling verschillend als maar mogelijk. Zie hier de paradox: wat een grote gemeendeler lijkt zou juist meer licht moeten werpen op al die unieke levens, uitzonderlijke prestaties, grootse werken.

Vanaf 2004 werkte Kloek aan het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland: een website met een gestaag groeiend aantal korte biografieën van vrouwen, geschreven door diverse deskundigen. De focus lag op vrouwen geboren vóór 1850, maar toen eenmaal het idee ontstond de portretten ook in boekvorm op te nemen, werd de twintigste eeuw erbij gehaald. Ruim tweehonderd oudjes moesten toen alsnog sneuvelen, ten faveure van de nieuwe generatie.

Ik kan me voorstellen dat daarmee het selecteren ook een stuk lastiger werd. Vanwege de toenemende activiteiten van vrouwen in de openbaarheid, maar ook omdat we er nog dichter op zitten, en iemands historische belang nog

et helemaal uitgekristalliseerd is. m er maar een eigen preoccupatie te gooien: waarom staat Elisa-eth Keesing er wél in, maar A.H. ijhoff niet? Om nog maar te zwij- en van Patricia de Martelaere, al egrijp ik uit Kloeks toelichting at zij misschien te kort geleden is verleden. Alhoewel Hella Haasse

óg korter geleden is overleden, en wel een eschrijving krijgt. Een zeer adequate overigens, n de hand van Margot Dijkgraaf. (Achter in et boek kan worden opgezocht welke deskun-ge schuilgaat achter de initialen onder de tek- en.) Komaf, levensloop, huwelijk, werk, gezin: les komt aan de orde in een soort mini-essay, kelijk verhalend en buitengewoon informa- ef. En als kers op de taart ook nog een mooie to, van een schrandere gende Haasse in 1959.

Criteria om iemand al dan niet op te nemen, unnen nooit spijkerhard zijn, dat begrijp ik ook el. In ieder geval moest het leven 'voltooid' zijn. n daarna wordt het terrein glibberiger, gaat het m 'gedenkwaardige' prestaties, of vrouwen die nderszins' de aandacht op zich hebben weten vestigen, bij tijdgenoten of in de geschied- hrijving. En dus heeft ook Mathilde Willink en plek gekregen in de galerij als 'wandelen- unstwerk'. Een even fascinerend als tragisch vensverhaal is het, geplaveid met een stoet an stokoude minnaars, te beginnen met haar eschiedenisleraar op het gymnasium en later et de schilder Carel Willink. Nooit geweten at Mathilde (of Maria, zoals ze eigenlijk heette) erst in dienst was bij de KLM als stewardess, al as ze van meet af aan een risicofactor vanwege ar 'onberekenbare persoonlijkheid'. 'Ik ben en superpoe', zei ze over zichzelf. 'Als men je et opmerkt, kan je net zo goed niet bestaan.' oe zou ze zich in deze tijd nog hebben kunnen andhaven, vraag je je onwillekeurig af. Met rugwerkende kracht lijkt haar roep om aan- acht en roem zo ongelooflijk onschuldig, want

FOTO'S UIT HET BESPROKEN BOEK

zo níet media-gestuurd, op een enkel televisie- interview met Henk van der Meyden na dan.

Mathilde Willink wordt in dit boek gerubri- ceerd onder de intrigerende noemer 'avontuur en sensatie'. Alle beschreven vrouwen zijn inge- deeld naar een rubriek, vijftien in totaal, zoals 'Adel, elite en politiek', 'Kerk en godsdienst', 'Dicht- en letterkunde'. Een probleem op zich, dat indelen, zoals Els Kloek ook in haar inleiding uitlegt, maar wel een manier om zicht te krijgen op wat vrouwen zoal deden, op welke terreinen ze actief waren. Niet helemaal verrassend, maar nu toch maar weer eens geboekstaafd: sinds eeuwen her excelleren vrouwen vooral op het gebied van de schone kunsten. Geestelijke vrij- heid hoeft uiteindelijk misschien niet veel te kosten, je hoeft er niet per se voor naar buiten, en kan ook op het puntje van de eettafel wor- den gebotvierd. Zoals Haasse zei in haar laatste interview, in dit boek geciteerd: 'Mijn grootste vreugde is dat ik alles heb kunnen bedenken en schrijven wat ik wilde.' En wij weten dat een groot deel van haar vroegere werk werd bedacht toen ze op de rand van de zandbak zat.

Ik denk dat het heel verstandig is geweest

Geestelijke vrijheid hoeft uiteindelijk misschien niet veel te kosten, je hoeft er niet per se voor naar buiten

van de redactie om die twintigste eeuw erbij te halen. Juist het feit dat de nabije geschiedenis nog niet gesteld is, geeft dit werk een zekere spanning mee, en een actuele lading. Al is die ook terug te lezen in het portret van Hadewijch bijvoorbeeld, naar wier identiteit nog steeds onderzoek wordt gedaan. Een paar jaar geleden dook een nieuwe hypothese op: ze zou pas in het begin van de veertiende eeuw actief zijn geweest, in plaats van midden dertiende eeuw zoals altijd werd aangenomen, en ze zou niet uit Antwerpen afkomstig zijn maar uit Brussel. Poteeto potaato voor de buitenstaander wellicht, maar voor de specialisten een potentiële bom onder de interpretaties van haar werk. Hoe het allemaal 'echt' zit, het blijft giswerk, maar de verdienste van dit portret is dat het op een nuchtere manier de balans opmaakt. Nadat alle mogelijke nieuwe hypothesen de revue zijn gepasseerd, heet het: 'Geen van deze veronderstellingen heeft in het Hadewijch-onderzoek veel aanhang verworven.'

En om nog een keer op Mathilde Willink terug te komen: aan het slot van haar levens- beschrijving wordt het raadsel van haar dood benoemd, én intact gelaten. Moord of zelf- moord, het is nog steeds niet duidelijk.

Bijdragen als deze laten zien dat het ideaal van het achterhalen van de waarheid, waarover Els Kloek het in haar inleiding heeft, in dit bio- grafische naslagwerk aardig wordt benaderd. Natuurlijk kan men de historische werkelijkheid inkleuren door sommige zaken wel en andere juist niet te melden, merkt ze op. 'Daarom is ook het vinden van de waarheid een illusie.' Maar het feit dat in deze minibiografieën zozeer wordt gefocust op de feiten, en waardeoordelen wor- den vermeden, maakt de bijdragen zo informa- tief en betrouwbaar tegelijk.

Inderdaad, ik kom terug op mijn aanvanke- lijke aarzeling bij een dergelijk boekwerk. In de aaneenschakeling van de portretten ontstaat een interessant en levendig beeld van het verleden, wat wil je nog meer. Een ander beeld ook, Kloek heeft het in dit verband over 'de achterkant van de geschiedenis'. Wanneer lees je nu nog wel eens iets over Anneke van Baalen bijvoorbeeld, van beroep radicaal-feministe, oprichtster van uitgeverij De Bonte Was, initiator van de vrou- wenstaking in 1981. Ze was ooit getrouwd, lees ik nu, had een zoon en een dochter, en ze werkte aan haar memoires.

Met name de laatste sectie, de twintigste eeuw, laat zich lezen als een spannend prenten- boek, met een hoog 'o god ja die'-gehalte. Het zal niet de bedoeling zijn, maar ik heb alle biogra- fiën achter elkaar gelezen, mede gestimuleerd door de tot de verbeelding sprekende foto's. Wat zag Audrey Hepburn, oftewel Edda Ruston, onze nationale trots, er ooit anders uit. En wat was Haya van Someren, het eerste 'beval- lende' Kamerlid, knap, net als Nora Salomons,

mbudsman', PVDA-ster, en voormalig gemeen-
politica in Amsterdam. Als 28-jarige kwam ze
de Tweede Kamer terecht, haar gebied was
der meer volkshuisvesting, ze was initiatief-
mer van de Leegstandswet. Iemand die wars
as van bureaucratie en regels, een enorme
orzetster en dwarsligger, die, zoals dat ken-
lijk gaat, uiteindelijk gewipt werd door haar
gen partij. 'Eleanora Salomons bleef onge-
wd' staat in het lemmaatje met de jaartallen
t aan iedere levensbeschrijving voorafgaat.
er zo'n zinnetje kan ik heel lang nadenken.

Sowieso, voorzover er toch iets ouderwets en
of gemeenschappelijks over deze o zo individu-
l opmerkelijke vrouwen valt te zeggen, ligt dat
het terrein van de vermenging privé-publiek.
ouwen hadden gezinnen, of niet, en in beide
wallen had dat gevolgen voor hun werk en de
manier waarop ze zich in de openbare ruimte
gaven. Er moest altijd een prijs worden
taald voor een meerdimensionaal bestaan,
n prijs die voor mannen niet aan de orde was/
Het werk van documentairemaakster Netty
osenfeld stond op een laag pitje toen haar
nderen klein waren, maar erna werd ze des
productiever. Ik kan me haar documentaire
er Primo Levi begin jaren negentig nog goed
rinneren, net als de pijltjes die ze samen met
erry Duyns richting de landkaart wierp voor
n programma *Landgenoten*, om te bepalen
ar ze mensen gingen interviewen. Iedereen
in potentie interessant, was haar adagium.
ustratrice Fiep Westendorp had verschil-
te verhoudingen met mannen, maar bleef
gehuwd, wilde nooit 'de vrouw van' worden.
gelijkertijd hield ze zich kennelijk maar al te
ij schuil achter de brede rug van Annie M.G.
hmidt. Ik kan me niet eens heugen dat ik eer-
er een foto van haar zag.

Journaliste Jeanne Roos stopte met de ver-
ggeverij voor *Het Parool* na de geboorte van
ar zoon, en stapte over op een huiselijker
nre. Eerst had ze een consumentenrubriek,
at had u gehad willen hebben' (waarin we
hand van collega en vriendin Annie M.G.
hmidt herkennen), en later werkte ze als
oderedactrice samen met Marte Röling. Haar
rsonlijke, 'speelse' 'Roos'-stukjes groeiden
tot een van de populairste krantencolumns.
anne Roos hield van haar werk en had het
ar eigen zeggen altijd zeer naar haar zin bij
annenbolwerk' *Het Parool*. 'Ik heb het femi-
me geen enkele dienst bewezen,' zei ze in
n interview. 'Vrouwenhuizen? Daar ging ik
t naar binnen. Dat klonk als "verboden voor
den". Ik ben nooit manvijandig geweest.' Al die
rsonlijk beleden en doorleefde hartstochten,
t maakt deze vrouwenlevens zo boeiend, en
'bazingwekkend vaak ontroerend zelfs. Daar
veinig ouderwets aan bij nader inzien. ◆

n 15 februari t/m 20 mei is de gelijknamige
toonstelling te zien bij Bijzondere Collecties
n de Universiteit van Amsterdam, Oude Turf-
arkt 10. 1001-vrouwen.nl

Marja Pruis O ironie

De galmgang tussen loftrompet en boegeroep
is soms verbijsterend kort. Vorige week nog zag
ik Diederik Ebbinge toegejuicht worden voor zijn
debuutfilm *Matterhorn* tijdens het filmfestival
in Rotterdam, hij won er zelfs de publieksprijs
mee, en een paar dagen later las ik een vernie-
tigende recensie in de krant. Het probleem met
dit soort dingen is dat de waarheid nooit in het
midden ligt. En dat verder ook niemand het
erover eens zal zijn waar die dan wel ligt.

Ik vond de recensie wel overtuigend: het zou
onmogelijk worden gemaakt om de personages
serieus te nemen. Onecht drama, geforceerd
mallig. Bestaat er iets erger dan dat?

Aan de andere kant had het publiek van het
IFFR daar kennelijk geen last van. Is dat dan
toch de opluchting van de festivalbezoeker die
een luchtig, nabij drama treft te midden van
Oekraïens daklozenleed en Deense onderwe-
reld? Die twee laatste films zag ik dan weer
wel tijdens het festival. Allebei goed maar ook
übernaargeestig. Ik verliet de bioscoopzaal met
het gevoel afgeranseld te zijn. En moest denken
aan de vriendin die me na in de bioscoop *Jagten*
te hebben gezien een noodkreet stuurde:

'Waarom zou ik hiernaar kijken? Wat is dat voor
een zelftuchtiging? Ik wil alleen nog maar feel-
goodmovies bekijken.'

In een andere krant dan die vernietigende
recensie van net stond afgelopen weekend een
interessant stuk van schrijver P.F. Thomése over
het stijlmiddel ironie. Aan ironie heeft altijd wel
iets problematisch gekleefd, iets negatiefs,
maar de laatste tijd lijkt het meer de gebeten
hond dan ooit. Ironie wordt geassocieerd met
onoprechtheid, vlucht voor verantwoordelijk-
heid, valsigheid, noem maar op. Als bekende
hedendaagse, niet zo lang geleden overleden,
bestrijder-van-ironie noemt Thomése de
Amerikaanse schrijver David Foster Wallace,
goeroe van een generatie jonge schrijvers die
een nieuw soort authenticiteit predikt. Weg van
de tirannie van de ironie, klaar voor 'oprecht-
heid', typisch een term die ik alleen maar tussen
ironische aanhalingstekens kan zetten.

Ik dacht zelf eerlijk gezegd ook wel klaar te
zijn met ironie. A zeggen maar B bedoelen, en
dan vrijuit kunnen gaan als je met A om de oren
geslagen wordt. Want het was ironisch! Zo laf
uiteindelijk, zo niksig. Maar nu ik Thomése's
pleidooi voor ironie als 'het hoogst haalbare'
heb gelezen, denk ik dat dat het punt helemaal
niet is. Op ironie moet je je niet verkijken. En
misschien heeft Diederik Ebbinge dat wel
gedaan. Is hij doorgeschoten in flauwiteiten
(man in jurk) waar niemand uiteindelijk op zit
te wachten. Veel debutanten denken veilig voor
de dag te kunnen komen met vet aangezette
ironie. Terwijl het echte drama op z'n minst

Stel je een niet-ironische
schrijver voor. Een niet-
ironische geliefde. Hoe
vervelend, hoe onleefbaar
moet dat zijn.

---

vermoed moet kunnen worden, en eigenlijk ook
gevoeld. Zonder dat er bij voorbaat te ernstig over
wordt gedaan. Maar te lullig is ook niet goed.

Het is alleen zo lastig om van ironie af te komen,
zowel in geschrift als in de dagelijkse omgang. Ironie
is nogal eens een vluchtheuvel voor bangeriken. Ik
ben denk ik gewoon te schijterig om niet-ironisch te
doen. Of moet je het spotlust noemen? Verlegen-
heid? Ik weet het niet. Alles om iets te ontduiken,
weg te kijken.

De meest geslaagde literaire vorm van ironie
las ik – ik heb er al eerder over geschreven – in de
romans van de Engelse schrijver Edward St Aubyn.
De zogenaamde waarheid van zijn sterk autobio-
grafisch geïnspireerde boeken kan alleen via de ironie
worden benaderd. In de definitie van Thomése:
door heel precies net naast het doel te mikken,
schiet hij raak. Door constant ironisch te zijn bereikt
St Aubyn het allerhoogste: waarachtigheid. En
daar hoeven dan geen ironische aanhalingstekens
omheen. In het laatste deel van zijn memoir-achtige
romanreeks, *Eindelijk* getiteld, neemt hij expliciet
afstand van ironie als zijn laatste 'drug'. Dat doet
hij door er nog eens een ironische schep bovenop te
doen. 'Probeer maar eens te stoppen met dat diepe
verlangen om twee dingen tegelijk te verwoorden,
om op twee plekken tegelijk te zijn', schrijft hij. 'Om
je te kunnen onttrekken aan de catastrofe wanneer
zich een vaste betekenis voordoet.'

Soms denk ik dat ik de ironie van schrijvers als
Thomése, en ook Grunberg, niet goed verdraag
omdat ze op een bepaalde manier te nabij zijn. Ik zie
ze te zeer bezig, doende om iets uit de weg te gaan.
Aan de andere kant: stel je een niet-ironische schrij-
ver voor. Een niet-ironische geliefde. Hoe vervelend,
hoe onleefbaar moet dat zijn.

Eén zinnetje uit Thomése's stuk heeft zich in mij
vastgehaakt: 'Al onze problemen komen eruit voort
dat wij niet in levensgevaar verkeren.' Zo'n slimmig
zinnetje, je bij voorbaat reducerend tot een zeurpiet
als je er tegenin zou gaan. Iemand met te veel
tijd voor beuzelarijen. Tot ik begon te denken aan
zijn eigen werk, waar zijn stuk overigens niet over
gaat. En me afvroeg of het zijn werk niet ten goede
zou komen als hij onder ogen zou durven zien wel
degelijk in levensgevaar te verkeren. We gaan toch
gewoon allemaal dood, zo veel tijd is er niet eens.